

Simon Halink

**DE
VIKING
VANBINNEN**

**OVER IJSLANDERS EN
HUN VERHALENWERELD**

© 2023 Simon Halink | uitgeverij Noordboek

Ontwerp omslag: Peter Slager

Beeld omslag: Wikimedia Commons

Ontwerp Binnenwerk: Elgraphic

Redactie: Kim Middel

ISBN 978 94 6471 101 1

NUR 610 | 680

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl. De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Noordboek.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

INHOUDSOPGAVE

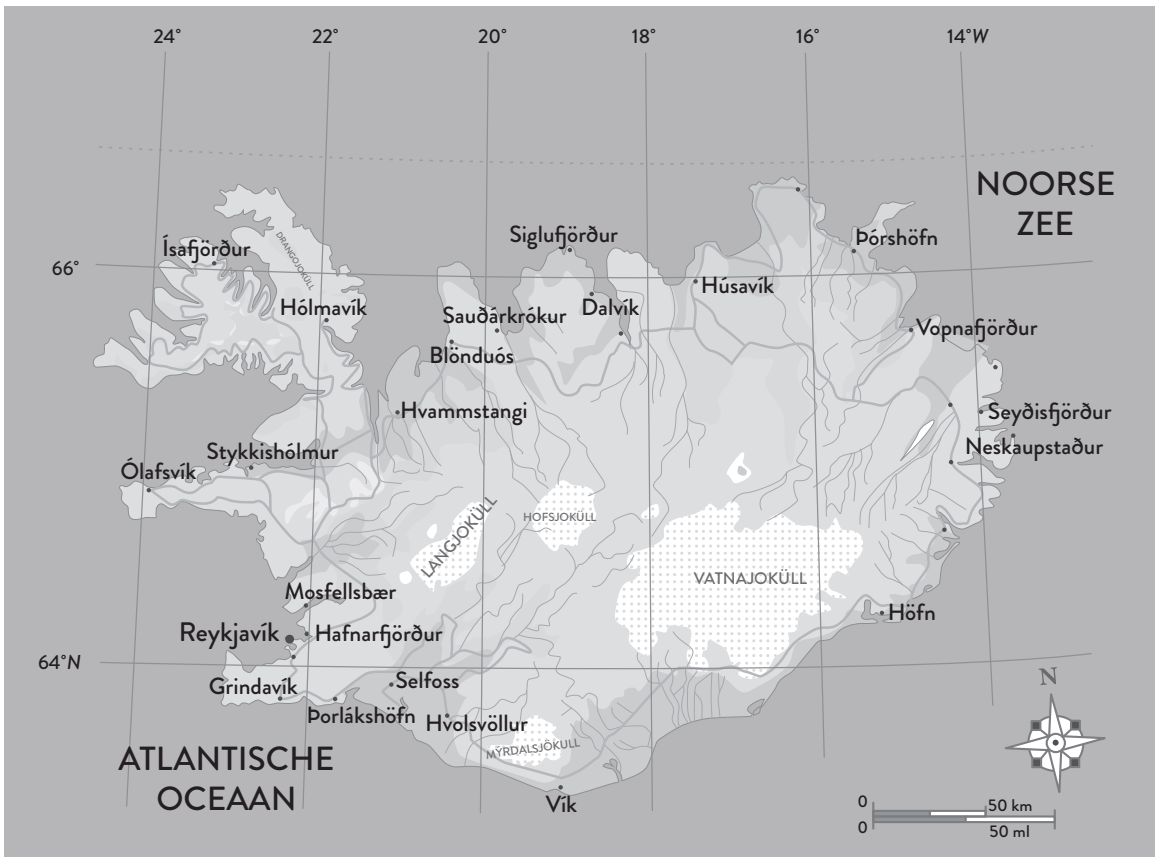
Woord vooraf	11
1 Gryla en haar ijskaarsen	13
Fantoomeilanden	15
Een natie van dromers	19
De troost van verhalen	22
Over dit boek	24
2 Wat doet de mens hier eigenlijk?	27
Een nieuw eiland	29
De eerste bezoekers	33
Geplant in nieuwe aarde	36
De Vikingen, tussen mythe en waarheid	40
De appel valt nooit ver van de eik	43
Aangespoelde stoelpoten	45
In iedere boerderij een held	48
Het kaf en het koren	50
Een eigen parlement	53
Verhalenvacuüm	55

3	'Die Skarphéðinn, dat was me er een!'	58
	Het ontstaan van de saga's	59
	Snorri Sturluson	64
	Saga-DNA	67
	Een bijzonder genre	69
	Een woud aan stambomen	73
	Wiki van de IJslandse ziel	74
	Mooi is de heuvel!	78
	Een stok om het heden mee te slaan	82
	Breng de manuscripten thuis!	83
	De saga van Egill Skallagrímsson	90
	Troetel-Vikingen	94
	Grettir de Sterke	95
	Koffie in de Westfjorden	103
4	Waarom wij de besten zijn	106
	Vínland	108
	Een alternatieve Columbus	111
	De kampioen van Breiðavík	116
	Overcompensatie	118
	Bastion voor een bevrijde natie	124
	Prestatiemensen	125
	Het leven als wedstrijd	129
	Onze landnemer is beter dan die van jullie!	132
	Sterke vrouwen	134
	Tegengeluiden	136
	'Turkse' Vikingen	140
	Assimilatie	141
5	What's in a name?	144
	De oorsprong van het IJslands	146
	Taal als wapen	148
	Hartenlijnschrijfsels en straalshijven	150
	Appels en schelpen	153
	IJslandse plaatsnamen	154
	Persoonsnamen	158

Oude tradities?	161
Een rebelse oud-burgemeester	166
De kracht van namen	167
6 Onbekend en toch zo vertrouwd	169
Victoriaanse Vikingen	171
<i>Nordisch, germanisch, deutsch</i>	173
'Het genie van het grote Germanendom'	180
Niet klagen, maar strijden!	182
'Het bloed samenbrengen dat bij elkaar hoort'	185
De IJslanders als 'Germaanse volksgemeenschap'	189
Van Tolkien tot Hollywood	192
De Friezen als sagahelden	195
De verinnerlijking van de buitenlandse blik	196
7 Eva's ongewassen kinderen	198
Fabelachtige landgenoten	200
Waar komen elfen vandaan?	203
Bannelingen en plaaggeesten	207
Toegang tot de hel	210
Het trollenrijk	213
Gestolde volksgeest	220
De elfenbergrede	223
Legendenfabriek	227
8 Terug naar Walhalla	230
De wereld van de <i>Edda's</i>	233
Wijze raad van de Hoge	237
Een bezielde wereld	240
Het Asengeslacht	243
Ondergang	246
Het spel van de mythologie	249
Woede en troost	251
Een vreedzame kerstening	256
Herontdekking en misbruik	261
'Mekka, Jeruzalem én Hollywood van het Noordse heidendom'	266

Omhoog met Mjölñir!	269
Nieuwe tradities	270
Ásatrú, een levende religie	272
Giftige mannelijkheid	276
Gedachten van Ymir	280
9 Bankieren als een Viking	282
‘IJslanders, we zijn thuisgekomen’	284
Alsof alles hier gisteren gebeurd is	288
Zonnevaart	291
De Viking als turbokapitalist	294
Een ijsbeer met rode wangen	296
De Viking ontmaskerd	301
De toeristen komen!	304
Van business naar hipster-Viking	307
10 Geschiedenis en sneeuw	309
Bronvermelding	315
Register	327

Voor Yrsa, Lilja en Vala

WOORD VOORAF

Dit boek is het resultaat van een lang proces waarin ik geïnspireerd werd door meer mensen dan ik hier kan opnoemen. Allereerst wil ik mijn studenten bedanken, evenals alle toeristen die ik op IJsland heb rondgeleid en die mij op interessante gedachten brachten. Verder dank ik Daisy Neijmann, Jón Karl Helgason, Nelleke IJssennagger-van der Pluijm, Guido van Hengel, Monika Baár, Joep Leerssen, Terry Gunnell, Gísli Sigurðsson en Sveinn Yngvi Egilsson voor de gesprekken die we voerden. Han Nijdam dank ik voor de suggestie om mijn manuscript voor te leggen aan Steven Sterk. De medewerkers van Uitgeverij Noordboek ben ik veel dank verschuldigd voor het in mij gestelde vertrouwen en de fijne samenwerking. In het bijzonder wil ik hier ook Kim Middel bedanken, die met haar gedegen gevoel voor taal en grote kennis van de IJslandse cultuur het manuscript onder handen heeft genomen. Mijn grootste dank gaat uit naar mijn vrouw, Vala Védís Guðmundsdóttir, voor het geduld dat ze de afgelopen jaren heeft opgebracht voor deze obsessieve laptopkluzenaar, voor haar hulp en voor haar commentaar op de hoofdstukken in wording. Aan haar en aan onze fantastische dochters Yrsa en Lilja is dit boek opgedragen.

In dit boek is ervoor gekozen naar personen te verwijzen met hun voor naam. Zoals beschreven in hoofdstuk 5 hebben de meeste IJslanders als achternaam een patroniem, eindigend op *-son* ('zoon') of *-dóttir* ('dochter'). De voornaam is leidend: mensen worden nooit met hun patroniem aangespro-

ken. Dit gebruik komt op ons misschien wat vreemd over, maar omdat dit op IJsland gangbaar is, zal daar in dit boek aan vastgehouden worden.

Tevens hanteer ik de IJslandse spelling van namen, plaatsnamen en begrippen. Enkele letters uit het IJslandse alfabet verdienen daarom enige toelichting. De letter þ/Ð wordt uitgesproken zoals het Engelse ‘th’ in *thought*. De ð/Ð klinkt als het Engelse ‘th’ in het woord *weather*. De æ/Æ wordt uitgesproken als het Engelse ‘i’ in *shine*. De ö/Ö wordt uitgesproken als in het Nederlandse ‘heus’. Verder verandert de klank van verschillende klinkers indien voorzien van een accent: de á/Á klinkt als onze ‘au’, de í/Í en de ý/Ý als ‘ie’, de ó/Ó als een open ‘o’ en de ú/Ú als ‘oe’. Ten slotte wordt de é/É ‘je’ als in de jongensnaam ‘Jelle’.

Enkele passages in dit boek zijn reeds in druk verschenen: in het *Tijdschrift voor Geschiedenis* (2010), in Willem Schoorstra’s vertaling van de *Poëtische Edda* (2020) en in *Madoc* (2015). In de bronvermelding achter in dit boek staan referenties naar deze publicaties; de teksten zijn hergebruikt met toestemming van de betreffende uitgevers. Ten behoeve van de leesbaarheid wordt de lezer niet lastiggevallen met voet- of eindnoten; wie meer wil lezen kan terecht bij de bronvermelding achterin. Alle vertalingen in dit boek zijn van mijzelf, tenzij anders vermeld. Bij citaten uit Nederlandse vertalingen van Oudijdslandse literatuur staat de naam van de vertaler vermeld, zodat de betreffende editie in de bronvermelding gevonden kan worden.

1

GRÝLA EN HAAR IJSKAARSEN

Ieder jaar komen er in december dertien kerstmannen bij IJslandse kinderen op bezoek. Dertien kerstmannetjes die naar binnen komen om kaarsen te stelen, met deuren te slaan, de koeien op stal te melken, schapen te plagen, yoghurt uit schalen te likken en cadeautjes in de schoenen van slapende kinderen achter te laten. Dertien soms ronduit criminele kerstjongens, elk met zijn eigen streken, maar met dezelfde moeder: het trollenwif Grýla, dat samen met haar enorme kerstkat op de berg Esja ten noorden van Reykjavík woont. Omdat ze haar eerste echtgenoot zou hebben opgegeten, wordt ze soms gekscherend IJslands ‘eerste feministe’ genoemd. Grýla verlaat haar berg nooit: zij blijft altijd ver bij de mensenwereld vandaan. IJslandse kinderen die het te bont hebben gemaakt of ongehoorzaam zijn geweest, worden midden in de nacht door de kerstmannen van hun bed gesleurd om boven op de berg in Grýla’s kookpot gekookt en vervolgens door haar bloeddorstige kerstkat verorberd te worden. In vergelijking hiermee verbleekt het meenemen van kinderen naar Spanje in de zak van Sinterklaas tot een uitje naar de Costa del Sol.

Toch was het vroeger nog erger: alsof Grýla en de kerstkat nog niet eng genoeg waren, werden kinderen in de afgelegen Westfjorden bang gemaakt met verhalen over de ‘Longenklotser’, de kerstman die kinderen genadeloos met zijn ontblote longen om de oren mepte. De Denen, die eeuwenlang op IJsland de dienst uitmaakten, vonden deze vertellingen zo vreselijk dat ze in 1746 een verbod op gruwelverhalen afkondigden. Desondanks leefden Grýla

De tafelberg Esja, gezien vanuit Reykjavík.

en haar zonen voort, in gekuiste versie: de ‘Poepdrinker’ en de ‘Rokkengluurder’ verdwenen in de loop der tijd uit hun gelederen.

De Kerstman woont op de Noordpool en ook de Sint en zijn Pieten wonen onzichtbaar op een geheime locatie in Spanje. Maar de berg Esja is op heldere dagen altijd zichtbaar voor de kinderen in Reykjavík: een alziend, alwetend geweten van steen. Het hele jaar kijkt Grýla vanuit de stilte over ‘haar’ stad uit, zich verheugend over iedere misstap die kinderen er begaan en op het daaropvolgende feestmaal in december. Terwijl de meeste Europeanen alleen in december iets ervaren wat op magie lijkt, is magie voor IJslanders *altijd* dichtbij. Het magische woont naast de deur. Het hele jaar door ‘kleedt’ de Esja zich naar de seizoenen, en als de vorst in de vorm van ijspegels vanaf de berg op de stad is neergedaald, zegt men dat Grýla ijskaarsen heeft gemaakt die nooit zullen branden, nooit licht of warmte zullen geven – het tegendeel van wat een kaars hoort te doen. Zo staat Grýla voor alles wat onmenselijk en tegennatuurlijk is.

Een diepgeworteld bewustzijn van het bovennatuurlijke en de onzichtbare wezens waarmee IJslanders hun eiland delen, ligt verankerd in hun taal en in uitdrukkingen als ‘Grýla’s kaarsen’, ‘elfensteden’ en ‘elfenkerken’ (rotsformaties met holtes en spleten waarin elfen naar verluidt bijeenkomen). De grillige vormen van IJslands onherbergzame vulkanische landschap werden door de eerste IJslanders ervaren als iets levends, iets met een eigen ziel; iets wat er

altijd al geweest was. Eigenlijk woonden Grýla en haar zonen al op hun berg lang voordat er een stad was; zelfs voordat er monniken uit Ierland aanmeerden om er 's zomers in afzondering te bidden en voordat de eerste bewoners zich vanuit Scandinavië hier vestigden, met hun heidense gebruiken en tot slaafgemaakte Keltische mannen en vrouwen. De nazaten van de eerste bewoners, die zich al snel IJslanders gingen noemen, waren doordrongen van het feit dat zij als vluchtige voorbijgangers op de historische bühne *gedoogd* werden op dit eiland. Ze waren te allen tijde overgeleverd aan de grillen van de oorspronkelijke bewoners: de trollen en geesten, elfen en reuzen, de gletsjers en de bergen. Overal zagen zij tekens van hun aanwezigheid, van Grýla's onheilspellende ijskaarsen tot boodschappen die nog steeds onleesbaar in de bergwanden gekerfd staan.

Fantoomeilanden

Voor zo'n onherbergzaam eiland onder de poolcirkel, met ongeveer evenveel inwoners als de gemeente Utrecht, heeft IJsland een onvoorstelbare invloed op de westerse cultuur uitgeoefend. In dit magische land zijn eeuwenoude verhalen over elfen en trollen nog altijd springlevend en vormen middeleeuwse saga's de ruggengraat van een eigentijds zelfbeeld. Wagners opera's, Tolkiens *Lord of the Rings*, Hollywood-kaskrakers over de dondergod Thor ... ze zijn allemaal schatplichtig aan het literaire erfgoed van deze piepkleine samenleving.

IJsland is in veel opzichten een vreemd land. Geologisch gezien is dit het jongste land van Europa en nog steeds in ontwikkeling. In zijn isolatie is het op oude kaarten voorgesteld als een mythische plaats voorbij de bewoonbare wereld, omgeven door een zee vol afschrikwekkende zeemonsters. Een plaats waar heden, verleden, mythe en natuur moeiteloos in elkaar overvloeien – een verwarrende plaats, dus, die beter gemedan kon worden.

Op moderne wereldkaarten ontbreken die zeemonsters helaas, maar dat maakt IJslands aanwezigheid er niet minder mythisch op. Als je met toegesnepen ogen naar de bovenste helft van de wereldkaart kijkt, steekt dat rare, gekartelde vlekje af tegen de vloeiende kustlijnen van West-Europa, Noord-Amerika en Groenland. Je kunt dit vlekje maar zo voor iets anders aanzien, dat je met je mouw wilt wegpoetsen. Het feit dat IJsland vaak in het bruin wordt afgebeeld – om het lavagesteente na te bootsen? – versterkt het vermoeden dat het om een toevallige vlek gaat. Op sommige kaarten is het eiland groen, maar dan wel bedekt met witte vlekken die de gletsjers voorstellen. Officieel

Het fantoomeiland Frisland, volgens deze kaart van Mercator en Hondius uit 1606 gelegen ten zuidwesten van IJsland.

wordt IJsland tot Europa gerekend; wat taal en cultuur betreft is daar niets op tegen, maar die witte vlekken vormen hierop een voorbehoud, omdat ze het eiland op een lijn met de ijskap van Groenland en de Noordpool lijken te stellen. De Engelse dichter W.H. Auden (1907-1973) verwoordde het tijdens zijn IJslandreis van 1936 het best: ‘Eilanden zijn plaatsen apart, waar Europa afwezig is.’ Misschien niet helemaal afwezig, maar de relatie is op zijn minst verwaterd en vermengd met iets heel anders – iets ongrijpbaars.

Op de kaart lijkt het eiland op iets wat er niet hoort te zijn: een overblijfsel uit vervlogen tijden, toen cartografen onverkende plekken rustig konden vullen met mythische wezens, fictieve eilanden en onwaarschijnlijke beschavingen die op mythen en zeemansverhalen berustten. Spookplaatsen doemden op en verdwenen even snel onder de zeespiegel, als een mythische bultrug. Neem het fantoomeiland Frisland, ten zuiden van IJsland, waarvan zeelieden overtuigd waren dat het écht bestond: dat werd tot 1670 steevast op kaarten afgebeeld. Met voortschrijdend inzicht verdwenen uiteindelijk ook de laatste spookplaatsen, totdat er alleen nog échte landen op de kaart stonden. Zo raakten plaatsnamen die net zo vertrouwd en echt hadden geklonken als de namen